

Прегледни научни рад

<https://doi.org/10.18485/folk.2022.7.2.6>
398.22(497.11 Veliki Šiljegovac):[82.01+808.5]:303.621.32"2018"
398.22(497.11 Veliki Šiljegovac):303.621.32"2018":929 Popara E.

Савремени теренски записи митолошко-демонолошких предања из Великог Шиљеговца (општина Крушевац)

Соња Стојановић

У раду су анализирана митолошко-демонолошка предања која су забележена приликом интервјуа са Есадом Попаром, казивачем из Великог Шиљеговца, места у близини Крушевца. Пажња је посвећена контексту извођења, наративи и хронотопу у предањима. Разматрани су однос казивача према предањима, начин казивања и интеракција с публиком. Анализирана су веровања у истинитост предања и улоге које место и време имају у конструисању фабуле, а разматрано је и да ли је значењски потенцијал хронотопа измењен у савременим казивањима.

Кључне речи: митолошко-демонолошка предања, Велики Шиљеговац (Крушевац), теренско истраживање, усмена традиција, савремено приповедање, доказивање истинитости.

Увод

Усмена грађа анализирана у раду забележена је крајем 2018. године у Великом Шиљеговцу, селу у долини Рибарске реке, недалеко од Крушевца. Казивач Есад Попара (1961, Годијево, Доњи Бихор), магистрирао је педагогију на Универзитету у Приштини, а већ више од двадесет година предаје у школи у Великом Шиљеговцу. Бави се и истраживачким радом: сакупља приче о Великом Шиљеговцу и његовим мештанима, учествује на скуповима археолога и историчара, пише научне радове. Есад је познат као човек који „зна лепо да прича о свему“ и веома је поштован у Великом Шиљеговцу. Он је радо пристао на разговор и своја казивања допуњавао и након званичног завршетка интервјуа. Саговорнику је наговештено да су теме које нас највише интересују предања о

Великом Шиљеговцу, Крушевцу и околним местима, те је он у складу с тим осмислио своје казивање. Разговор је снимљен у кући породице Панић, заједничких познаника, па је током снимања интервјуа шесторо укућана чинило публику.

Наше истраживање усмерено је ка откривању укрштаја традиције, из које извиру предања, и савремености, у којој постоје. Традицијску нит пратили смо пре свега на плану садржаја предања, а потом и кроз анализу динамичних веза које постоје између текста и контекста. С обзиром на то да су многа предања казивана у дијалогу казивача и чланова публике, део нашег рада чини и анализа односа између различитих улога у казивачком процесу, стила, афинитета и културних образаца који моделују предања. Као важни елементи предања, њиховог казивања и обликовања, издвојили су се хронотоп и облици изражавања веровања у истинитост предања. На основу анализе мотива, симбола и веровања која су инкорпорирана у фабулу предања, а потом и анализе начина казивања и елемената контекста, разматра се који су традиционални елементи предања данас најприсутнији, у каквом облику предања сада постоје и на који се начин доживљавају.

Митолошко-демонолошка предања у збирци из Великој Шиљејовца

Како је у литератури утврђено, митолошко-демонолошка предања појављују се у три основна облика: као кратак извештај, веома близак веровању; као конкретизација, потврда веровања убедљивом сликом или драматичном ситуацијом из које се рађа фабула; или као вишеепизодна казивања у којима поента није на утврђивању веровања већ на занимљивости догађаја (Милошевић-Ђорђевић 2000: 174–177; Самарџија 1997: 49). Устаљена структура предања би изгледала овако:

1. човек крши забрану у виду неке друштвено-културне норме;
2. појава фантастичног бића;
3. искушавање човека и реакција човека (човек напада или се брани);
4. победа демонског бића, човек страда – умире, полуди, или дуго не може да се опорави¹.

Митолошко-демонолошка предања која смо забележили су или у форми кратког извештаја (в. Прилог, одељци 1.2, 1.3, 1.6, 1.7, 1.8), или

¹ Као исход борбе између човека и демонског бића може се јавити и изненадно разрешење конфликта, поготово ако је предање конструисано као кратак извештај у првом лицу, па до разрешења обично долази игром случаја: сване зора, закукуричу петлови, човек се прекрсти и каже „Помоз Бог“ и слично, и нечастива сила тада нестаје (Антонијевић 1994: 87).

конкретизације веровања с једноепизодном структуром (1.1, 1.4, 1.5), и не прате у потпуности наведену традиционалну структуру. Ова предања се могу јавити и као кратко саопштење и као саставни део изговорене речи (Marks 2010: 406), што је управо и њихов најчешћи облик у забележеној грађи којим се истиче њихова фрагментарност. Предање и не може лако достићи конзистентну форму зато што се оно најчешће шири попут гласина, од особе до особе. Они који га преносе немају потребе да залазе у детаље јер је суштина углавном позната.

Већина забележених предања није стилизована, што је и општа одлика предања. Многи проучаваоци су сматрали да су предања због тога удаљена од уметности речи, али „стил предања одговара садржајима и расположењима из којих она израшћују“ (Bošković-Stulli 1975: 125). Говори се о догађајима на граници рационалног и ирационалног, о бићима која нису свакодневна и изазивају страх и неверицу, па није необично што се о њима приповеда у емотивно растрзаном тону, као ни то што казивања делују недовршено. У фокусу наших казивача су углавном искуство и доживљај, било лични, било посредовани. Казивачи се труде да на различите начине дочарају атмосферу и нагласе необјашњивост догађаја који самим тим изазивају страву.

Први тренутак у разговору када се чинило да казивање има демонолошки потенцијал скопчан је с ближим описом одређене локације. Казивач је тада поменуо јаре (в. Прилог 1.1). У нашој традицији кози се често приписују демонске особине, а према етиолошким предањима козу је створио ђаво (Раденковић 2011: 372). Помињање јарета нам је привукло пажњу, али реакција истраживача није уследила, па нас је интересовало да ли ће у наставку пружити додатно објашњење. Славиша Панић, један од окупљених слушалаца, одмах после помињања јарета јасно потврђује Есадове речи, док Есад само наставља даље с казивањем и затим, уместо речи јаре, помиње приказивање², а потом *приказа*.

У предањима, више него у осталим категоријама усмене уметности речи, комуникација се успоставља не само чином разумевања чињеница, већ и њиховог подразумевања (Милошевић-Ђорђевић 2000: 66). Тако је у овом случају помен самог локалитета активирао сиже о јарету-прикази, будући да су сви окупљени добро знали о чему је реч. Због тога, или због чињенице да је реч о специфичном садржају, деловало је да казивач не намерава да се задржава на том делу приче, али смо потпитањима покушали да сазнамо више: „А баш на том месту где је било гробље, ту виђају?“. У одговору на питање дат је кратки извештај с једноепизодном композиционом структуром. Фрагменти приче о појави

² Приказа је само један од многобројних локалних назива за митолошка бића, духове који на путу страше људе (Толстој, Раденковић 2001: 447).

јарета наликују врло распрострањеном сижеу: „сусрет човека, на путу, с митолошким бићем у облику јагњета/јарета“ (Раденковић 2011: 366). Приказе се појављују у разним облицима, како људским, тако и животињским, као у Есадовом казивању. Присуство нечисте силе у демонолошким предањима веома често се најављује или потврђује њеним невидљивим утицајем на превозно средство усамљеног путника (Pišev i Dražeta 2018: 16):

(1.1) Е.П.: Ово јаре, ови деведесетих година, кад био турнир горе у Гревцима.

С.П.: Добро, с тим што...

Е.П.: Али, каже, они потврђују истинитост своје приче. Кажу, дечко ново бицикло купио. Био са новим бициклом. И каже, ту нашли смо га кад је нестало јаре, ту он поред пута стоји и монтира ланац и то бицикло тако да, односно... Да је вероватно он, или се уплашио, или да је, ето, та приказа да му је и (смех) скинула сами ланац...

Митолошко-демонолошка предања настала су у дијалогу присутних, Есада и Славише или Зорана и Мирјане, па брзо смењивање и допуњавање више казивача такође може бити један од узрока што се не обраћа пажња на стилизацију.

Сведок језовитих догађаја обично је или сам казивач, или човек познат казивачу. Овај принцип уочавамо и ми:

(1.2) З.П.: А овај, њојзи мајки отац, Лала. Ааа, стар човек, нормално, некад су они ишли колима за Крушевац и...

(1.4) З.П.: И радио Ћирић бураз. (...) Радио, мислим, у Кошуницама. И сад, они се дружили, они ишли, Панић код њега, из Каоника онам и сад неки, неко, неком приликом, ишо он код њега па требао да се врати увече код куће, ноћу. ... А неће он праву истину да каже. А оно је била нека прича, то дугачко трајало. И кад се он враћао туда, колико сад то било сати не знам, ал' неће он да каже праву истину, знаш. Па нормално, да л' га стра, да л' га срамота.

Е.П.: Добро, да, да.

З.П.: И он, каже, причао у то време.

Честа је и промена говорног лица, па тако у Есадовом казивању није потпуно јасно чије конкретно речи преноси јер користи и једнину и множину. Не знамо ко је дечко из приче, ни да ли су директно од њега чули причу или је реч о уопштеном позивању на преношење традиције:

(1.1) С.С.: А баш на том месту где је било гробље, ту виђају?

Е.П.: Ту су виђали...

С.С.: Аха.

Е.П.: Ово јаре, ови деведесетих година, кад био турнир горе у Гревцима.

С.П.: Добро, с тим што...

Е.П.: Али каже, они потврђују истинитост своје приче. Кажу, дечко ново бицикло купио. Био са новим бициклом. И каже, ту нашли смо га, кад је нестало јаре ту он поред пута стоји и монтира ланац и то бицикло тако да, односно...

Без обзира на недореченост и непотпуност, ово демонолошко предање је окупљене врло заинтересовало и први пут током разговора они су се охрабрили да допуне Есадово казивање.

Улогу казивача два пута преузима Зоран Панић (в. Прилог 1.2). Његово укључење у разговор је спонтано, а казивање мотивисано тренутним темама. Прво предање које је испричао је кратак извештај о посредованом искуству. Фабула је врло слична поменутом предању о јарету, укључујући хронотоп и атмосферу. Зоран се присећа да је његов таст имао слично искуство. Прво даје локацијске одреднице: место догађаја је такође у непосредној близини гробља, а потом следи опис необичног догађаја. Овог пута уместо бицикла, превозно средство су чезе које бивају заустављене чудним звуковима. Дејство натприродних сила осећају и животиње: краве се заустављају док чудновата олуја не прође.

Начин казивања умногоме се разликује од Есадовог.

(1.2) З.П.: Ту, каже, чује се као да прође неки талас, ваздух, нешто ууу! (пригушен смех) Каже, краве стану одједном, каже, стану краве док та олуја прође и каже...

Непосреднији је од Есада, па чак свој исказ богати и звучним ефектима, имитирањем звука ветра. Запажају се и понављања која могу имати експресивну функцију. Отворени крај приче оставља простор и за друга објашњења и тумачења:

(1.2) З.П.: Тако причали то, као дете, можда се и ти сећаш (обраћа се супрузи), кад причали ови наши стари, знаш. Сад ми то ниједан не може да потврдимо, али ја се сећам кад су причали, знаш.

Е.П.: И још једну сам тако ту легенду забележио.

З.П.: Шта знам.

Есад нас уверава у истинитост приче тако што се позива на ауторитет традиције и наводи да су стари тако причали. Осим тога, често усмерава поглед ка супрузи покушавајући да је укључи у разговор и од ње добије додатну потврду за веродостојност приче.

Зоран је испричао још једно предање, мало развијеније од преходног (в. Прилог 1.4), о блиском познанику и његовом искуству на истој локацији. Он је причао како је ноћу ишао кроз грање, а да није ни био свестан како и зашто, нешто га је опстонило. Зоран и Мирјана наглашавају да су они лично слушали причу и додатно истичу да је баш код њих у кући све испричано.

Мирјана, Зоранова супруга, такође је поделила слично искуство. Присетила се казивања своје баке о људима којима су се догодиле необјашњиве ствари на том месту (в. Прилог 1.6). Људи су виђали приказе, неодређене беле појаве које се појављују ниоткуда, а потом на исти начин и нестају. Зоран признаје да је осећао страх док је слушао таква сведочења, а осећа га и сада, па разговорна ситуација постаје другачија. Како би описао свој осећај, користи баш оне сликовите речи из народа, блиске свима. Он није осетио језу, није се страховито уплашио – њему се од страха диже коса на глави. У покретима тела, међусобном приближавању чланова публике и промени јачине гласа, осећа се извесна доза страха и зачућености пред необјашњивим.

Након неколико предања која се везују за потпуно исто место, прича и искуство се генерализују, па Есад Мирјанине и Зоранове речи („Ма, мора да има нешто, нешто се дешава“, „Па, људи такве приче причају“) спаја са својим ставом и закључује:

(1.6) Сад шта има у томе и како је, то је... Али, многи причају, и колима, и пешака, и каруцима и било како, тај пут од Банчине куће па овамо, ајде, све овамо до ових кућа у Равцу доле је загонетан, да је свако ту преживео нешто и видео нешто и тако...

разговору се слободно и на разне начине повезују и надовезују мотиви предања, што омогућује да се спонтано асоцирају сродни мотиви, чак и потпуно издвојене целине (Јовић 2014: 265), па је тако уследило још једно демонолошко предање с мало другачијим садржајем. Овога пута казивач је поново Есад (в. Прилог 1.5). Ово до сада најразвијеније демонолошко предање такође је повезано с оближњим локалитетом. Предање почиње кршењем забране, тј. скрнављењем гроба: човек одлучује да узме једну надгробну плочу како би могао да доврши изградњу куће. Разлог таквог поступка – велико сиромаштво и недостатак новца

да купи материјал – иако разумљив, ипак не може оправдати кршење забране. Иако је робље старо и покојници нису познати мештанима, велики је грех скрнавити покојникову вечну кућу (Толстој, Раденковић 2001: 138), чак и ако је покојник непознат или друге вере и конфесије.

Есад врло убедљиво приповеда па се, у потпуном складу са жанром, још више продубљује језовита атмосфера. Напетост расте док он, чак и мало измењеним гласом, цитира покојникове речи из човековог сна. Уз помоћ овог поступка слушаоцима се чини као да је сам Есад био један од актера догађаја, толико је уверљиво његово казивање.

Слично овоме је предање о казни која стиже крадљивца надгробне плоче (в. Прилог 1.8). Човек је делове плоче узигао у темеље своје куће и након тога скоро читава његова породица је уништена. Једна од рођака продала је кућу и, по Есадовим речима, ослободила се. Есад такође помиње и да у тој кући сада живи чувени доктор који је дошао из Русије. Иако је докторево занимање по себи хумано и позитивно, ипак из става присутних наслућујемо да цела та прича није потпуно јасна и да је врло чудновато да странац тако изненада дође у Шиљеговац и ту живи, и то још у кући за коју се везују приче о пропасти породице. Хтонски аспекти фигуре странца – туђинца овде се могу повезати с кућом подигнутом на уклетом месту.

Интересантно је поменути и предање које не само што није наишло на већу заинтересованост публике, већ је Зоран и прекинуо Есадово казивање. Есад је, између Зорановог и Мирјаниног казивања, испричао предање о постанку језера на ком су се чешљале виле (в. Прилог 1.3). Начин на који је казивање уобличено није било веома убедљиво и деловало је да казивач покушава да усклади своје ставове са ставовима публике, као да се труди да нађе неку причу која би припадала истом регистру, али не успева одмах.

Запажамо да већина жанровских доминанти предања, које су издвојене на основу анализе корпуса традиционалне грађе, и данас постоји. Сви казивачи се позивају на сведочанства других, и то најчешће рођака и пријатеља, што увећава утисак о веродостојности. Атмосфера је страшна и језовита и као таква наилази на реакцију окупљених: смештају се ближе једни другима, другачијим гласом говоре о догађајима, изражавају неверицу и страх. С обзиром на то да се разликују типови приповедача, разликују се и форма и садржина предања. Зоран и Мирјана не воде рачуна о форми, док се Есад подједнако труди да развије и форму и садржај. Без обзира на разлике, у свим предањима је тежиште на казни за различите видове прекршаја.

Утицај савременог доба уочљив је у ставу казивача и публике према предањима. Иако је приметно да према казиваном нису индиферент-

ни и да су емоционално укључени у приповедање, чак је и код Есада понекад могуће то запазити. Без обзира на то што је дистанца већа, нигде не налазимо изричит исказ у коме се јасно тврди да они сами верују у приче – увек се служе формулама позивања на сведоке или изражавања несигурности („*Сад ми ниједан не може то да потврди*“, „*Шта знам*“). Разговори у којима се активирају теме из домена демонологије су данас вишеструко комплексни. Зоран их дефинише као незгодне теме. Истиче да су оне изазивале стид, скепсу, неповерење, страх од исмевања. У једном моменту за предање употребљава чак и реч афера, а она се у ширем значењу односи на незгодан догађај који изазива неугодан осећај и стид. Из свега наведеног, а посебно знајући Есадове афинитете и стално трагање за рационалним објашњењима, не чуди то што је он врло опрезан приликом покретања и развијања оваквих тема. Може се претпоставити да се он можда прибојава да овакви садржаји могу бити оцењени и као вид нерепрезентативног знања (Ђорђевић Белић 2013: 236).

Забележена демолошка предања показују да су овакви садржаји и даље веома занимљиви – тајновито и необјашњиво нераздвојив је део човековог живота. И поред развоја науке и технологије, и даље постоје појаве и догађаји који у неком делу измичу рационалним објашњењима. Немоћ да се кроз причу пруже објашњења блиско је модерном осећању света (Карановић 1987: 223), па у томе вероватно лежи један од разлога непрекидне актуелности овог жанра.

Хронотоп

Простор и време дешавања су од изузетне важности у предањима, носе одређено значење, сублимирају народна веровања, а њихова устаљена симболика показује како стара веровања опстају вековима. Стапање хронотопа у једну семантизовану целину најбоље се одражава у митолошко-демолошким предањима, а може се приметити и у осталим предањима.

Радња већине забележених митолошко-демолошких предања дешава се на скоро истој локацији, у непосредној близини приповедача. Место је свим слушаоцима познато:

(1.1) Е.П.: Што би ту гледано низводно, Рибарска река, управо постоји могућност да се ето прихвати да је ту био тај Бошковац. Са леве стране је јаре (С.П.: Да), приказивање, гробље, од Слончетове куће, мало више, између Слончетове куће (С.П.: Да, да, горе, овде) и викендице, има онај превој (С.П.: Да), и све ту. Има, овај, гробље.

Иако је гробље, око кога се испредају приче, близу њихових кућа и чини део свакодневице, у демонолошким предањима простор никада није пуки оводрани амбијент који чини подлогу натприродних збивања, него кључна компонента наратива која кроји значењски миље за појављивање хтонских бића (Pišev i Dražeta 2018: 10).

С.С.: А баш на том месту где је било гробље, ту виђају?

Е.П.: Ту су виђали...

Гробље је у народној традицији место за које се најпре могу везати демонска бића, а у овом случају то није само постојеће гробље, већ се у оближњем шумарку налазе и остаци некадашњег гробља које је с временом уништено:

Е.П.: После неколико десетина метара постоји шумак и гробови, још из римског времена. Али, ти гробови из тог римског времена или можда пре. Али, народ обично то приписује Римљанима. И ако је тачно, значи то је први, шести век и тако даље. Али, можда и старије, можда и млађе. Можда и средњи век, Лазарево време.

Скрнављење гробова у народној традицији представља велико непоштовање и разлог за појављивање приказа (в. Прилог 1.4):

Е.П.: То је уклето место у сваком погледу.

З.П.: Кажу.

Е.П.: Па то та црква јесте много загонетно место у сваком погледу. Ту има, ту има одма мало од цркве.

И историјске чињенице поткрепљују Есадове тврдње. На брегу изнад цркве Светог Мине заиста је нађена некропола Римско гробље под огромним облацима, дугим до два метра (Рашковић 2002: 208).

Неколико предања везано је баш за ову локацију, а карактеристично је и доба дана кад се одвијају тајанствени доживљаји – вече и ноћ. Ови делови дана означавају нечисто и опасно време кад најчешће делују демони. За ноћ се везује и низ забрана, а једна од њих је да не треба излазити из куће, пролазити близу гробља или излазити на раскрсницу. У предањима које је Есад испричао чине се сви ови преступи. Интересантно је и да је радња једног предања временски везана за турнир у оближњем месту Гревци (в. Прилог 1.1). Накнадним истраживањем постало нам је јасно зашто је поменути турнир важан као временска

одредница. Наишли смо на податак да се фудбалски турнир у Гревцима већ годинама организује уочи Петровдана, празника који је посвећен Светим апостолима Петру и Павлу. Појављивање демона у обредно време, време празника, једна је од темељних матрица које демонолошко предање преузима из веровања (Поповић 2012: 102).

Време појављивања и нестајања демона често се одређује изрази-ма који наглашавају да је оно изненадно и неочекивано (Поповић 2012: 107):

(1.6) М.П.: Па јесте, ја знам, мени та покојна баба Деса кад причала, каже, тера, каже, идемо с краве за Крушевац. Тад се ишло и ово. И каже, само има да видиш, каже, бело, каже, ово. Као оно човек иде и загрнут у чаршав. И идеш, иде, и одје-даред, каже, изгуби се, каже, нигде га нема.

(1.2) З.П.: Каже, краве стану одједном, каже, стану краве док та олуја прође и каже...

Свитање и звук петлова означава престанак деловања демонских сила:

(1.4) З.П.: И он каже, цео ноћ ме нешто, негде терало. Ишо сам, где сам ишо и где сам прошо, немам појма. Углавном, кад почели петлови да певу, ја сам се нашо негде горе, изнад, изнад Петровицке куће и ту, каже, ја, где се сад ово налазим, знаш (...) И он се некако опасуљио.

Упркос томе што се Есад скоро увек води разумом и логиком, ипак је место на коме се дешавају мистериозни доживљаји и у његовом тумачењу, и у свести свих окупљених, обележено као место које само по себи носи демонолошки потенцијал и за које се везују приче с демонолошком тематиком. Превозна средства су се мењала кроз историју, али су се тајанствени догађаји дешавали без обзира на тип превозног средства:

(1.6) Е.П.: Сад шта има у томе и како је, то је... Али, многи причају, и колима, и пешака, и каруцима и било како, тај пут од Банчине куће па овамо, ајде, све овамо до ових кућа у Равцу доле је загонетан, да је свако ту преживео нешто и видео нешто и тако...

Пут, ноћ и глуво доба су типични хронотопи који се могу уопште-но одредити синтагмом: у зло доба на нечистом месту.

Казивачи

Наше истраживање осмишљено је с идејом да Есад буде главни казивач, и он је заиста и испричао највише предања и прича које су засноване делом на проучавању литературе, делом на усменој традицији. Како се разговор одвијао, и остали саговорници су доприносили својим исказима у већој или мањој мери, употпуњавајући Есадово казивање. У том смислу интервју се може схватити и као групни, усредсређен на оне теме које је пре свега иницирао Есад, док је истраживач настојао да што мање усмерава разговор. Комуникативна ситуација одликује се усмереношћу на договорене теме, као и спонтаношћу која је обезбеђена добром сарадњом и пријатељским везама међу саговорницима, мотивисаношћу за разговор и интересовањем за локалну историју и традицију, чији су значај казивачи повремено наглашавали.³ Могло би се рећи да је разговор о наведеним темама имао, у извесном смислу, и значај за изражавање идентитета, будући да су без приче наши животи фрагментарни, исцепкани и управо је нарација један од највиталнијих облика нашег идентитета, индивидуалног и заједничког (Marks 2015: 204). Онај ко чува приче, истовремено од заборава чува и традицију и културу, а у најширем смислу и идентитет народа, и то је нешто што препознаје и осећа сваки члан заједнице.

Део разговора у коме преовладавају предања демонолошког садржаја је једини део где Есаду неколико пута бива одузета улога казивача и где делује да приповедање није организовано. Казивачи постају Зоран и М.П.. Њихов стил приповедања веома се разликује од Есадовога. Есад води рачуна о одабиру речи толико да неко ко само слуша аудио снимак разговора може помислити да Есад чита и да је реч о записаним предањима. Благом променом боје гласа Есад прецизно представља ситуацију и директно цитира туђе речи. Приповеда смирено, одмерено, организовано.

Из начина приповедања Зорана и Мирјане види се да се они нису нимало припремали за разговор. Они се укључују у казивање јер их је Есадова прича навела да се сете неког сличног догађаја који су они доживели. Приповедају слободније него Есад, нема пажљивог одабира речи, користе свакодневне изразе и фразе. Они нису искусни казивачи, већ изузетно заинтересовани слушаоци. То се види из њихове благе нервозе, непотребних понављања и неколико пута исказане сумње да су се адекватно изразили и прецизно запамтили оно о чему казују.

Након што су привремено Мирјана и Зоран преузели Есадову улогу, следи краће преговарање око приповедачких права. Из Есадових речи стиче се утисак да за њега Зоранове и Мирјанине приче нису

³ „М.П.: Е да, да смо умели таде да снимамо нешто, но!

Е.П.: У сваком случају, овај крај Рибарске реке је чудо што се тиче историје.“

подједнако значајне с обзиром на то да нису проверљиве и поткрепљене, па је помало и изненађен што су наишле на добар пријем код публике:

(1.6) Е.П.: Испаде да ће чика и стрина лепше ове (смех) анегдоте да испричају..

Може се претпоставити да Есад демонолошка предања не коментарише зато што она припадају типу прича за које не успева да нађе рационално објашњење. Такве приче обично назива 'загонеткама', можда због њихове тајанствене садржине.

Иако су и Мирјанина и Зоранова предања на све оставила велики утисак, из Есадовог начина приповедања види се колико је и представљачка димензија важна. Уметност предања лежи, поред осталог, у моћи и вештини уметничког обликовања, у снази фигуративности, у живописном дочаравању истине сликама којима се догађај прилагођава представама које владају у традицији (Марковић 2012: 194).

Већи број присутних особа, смењивање казивача и коментарисање прича је, укупно узев, знатно допринело спонтаности контекста казивања и развијању тематике. Индивидуалне разлике међу окупљенима (другачија интересовања, ставови) прошириле су распон тема и осветлиле предања из различитих углова. Све заједно допринело је стварању атмосфере која подстиче на приповедање и сећање, и оживело је традиционална, данас заборављена и ретка, окупљања ради казивања.

Реторика истинитости

Веровање у истинитост предања и тежња казивача да слушаоце увери у њихову веродостојност је, према мишљењу многих истраживача, главно обележје предања као врсте усмене прозе (в.: Oring 2008; Милошевић-Ђорђевић 2014). Веровање у истинитост и спознајни карактер предања су се током времена изменили и оставили печат на њиховој форми (Воšković-Stulli 1997: 18). Коментари казивача и публике који се дотичу веродостојности и историјске подлоге у нашој грађи ово потврђују, и испољавају се како у коментарима приповедача и слушалаца, тако и у самом исказу предања.

У демонолошким предањима уочавамо неколико поступака уверавања у истинитост. Код свих казивача (Мирјана, Зоран, Есад) запажамо тежњу да се радња прецизно локализује.

(1.1) Е.П.: Са леве стране је јаре (...) приказивање, гробље, од Слончетове куће, мало више, између Слончетове куће...

(1.5) М.П.: Кад излазите одавде па са десне стране, поточе (...)

(1.5) Е.П.: После неколико десетина метара постоји шума и гробови, још из римског времена.

Топографске одреднице су стабилни знакови у природноме, стварноме простору који стварају густо испреплетану мрежу знаних микролокалитета и њихових међусобних односа. Они су ослонац заједници, сигурност препознавања и прихватања веродостојности или збиљности приче (Marks 2015: 14).

Затим, веома је често позивање на туђа сведочења:

(1.2) З.П.: Тако причали то, као дете, можда се и ти сећаш (обраћа се супрузи), кад причали ови наши стари, знаш. Сад ми то ниједан не може да потврдимо, али ја се сећам кад су причали, знаш.

(1.6) М.П.: Па, јесте, ја знам, мени та покојна баба Деса кад причала.

Ауторитет традиције активира се у метанаративном слоју позивањем на чланове заједнице који се сматрају угледним преносиоцима и чуварима колективног знања, при чему се истиче старосни, односно генерацијски принцип (Ђорђевић Белић 2007: 272).

Поступци уверавања у истинитост приче се некада и разликују у зависности од тога ко је казивач. На пример, Есад често користи смех као неку врсту отклона од приче, а за предања понекад користи и термин анегдота. Смех током приповедања може имати разна значења, али ако се имају у виду целокупан контекст и Есадов тон обраћања, смех је, чини се, најчешће деловао као израз резервисаности и сумње у причу. Смехом Есад чува свој ауторитет казивача, исказује сумњу у изречено и тако успева да предухитри коментаре публике, којој такође прича може изгледати немогуће, али с обзиром на то да је и казивач сам изразио сумњу, нема разлога за даљим разматрањем истинитости приповеданог.

(1.3) Е.П.: Скинуо један риљач, евентуално два и вода... То је било некада ту језеро и тако даље... И баба Пела – огледало, чешаљ и улепшавање (смех).

(1.1) С.П.: Нешто га спопало.

Е.П.: Да је вероватно он, или се уплашио, или да је, ето, та приказа да му је и (смех) скинула сами ланац...

Цитиране реченице добро илуструју два потпуно супротна начина размишљања. Славиша не дефинише ни ко, ни шта би могло бити то биће које се нашло на путу, у питању је нешто, непознато и необјашњиво, нешто што спадада људе. Есад, пак, има логично објашњење – страх и нерационално понашање изазвано страхом. И он помиње приказу, али уз пропратни смех. Наглашава и да он само преноси њихово виђење (в. Прилог 1.1) и истиче да су они својим очима то видели. С једне стране, Есад се дистанцира од казивања, а с друге стране, он верује да су људи од којих је чуо причу све то лично доживели. На тај начин нам ставља до знања да је он рационалан али и објективан, преноси онако како је чуо без обзира на лични став.

Есад понекад, чак и за предања која се могу поткрепити неким доказима и чињеницама, исказује благи отклон од приче, тачније – од делова приче који се не могу лако објаснити и проверити:

(1.3) Е.П.: Али, истина је, да ли су потревили, а изгледа да јесу, истина је да, да...

За проналазак бунара и воде, чија се локација мештанки јавила у сну, Есад користи глагол *потревити* и отвара могућност да је проналазак био случајност.

Есадова неповерљивост и инсистирање на рационалном вероватно је повезано с његовим бављењем историјом. Иако је погрешно прошлост изједначавати с историјом јер је и историја тек једна у низу прича о прошлости (Glassie 1987: 190), само што се њој на основу доказа и докумената (више) верује, ипак је овакво мишљење врло уврежено међу многима, па и код Есада који предања највише вреднује онда када је за њих могуће наћи објашњење.

За разлику од Есада, остали казивачи много више описују личне доживљаје и размишљања, и наглашавају осећања страха, језе и несигурности. Иако се и они често труде да нагласе да оно што је изречено не мора бити апсолутна истина, описи осећања доприносе уверљивости прича и стиче се утисак да казивачи ипак у њих верују:

(1.6) М.П.: Па, јесте, ја знам, мени та покојна баба Деса кад причала, каже, тера, каже, идемо с краве за Крушевац. Тад се ишло и ово. И, каже, само има да видиш, каже, бело, каже, ово. Као оно човек иде и загрнут у чаршав. И идеш, иде, и одједаред, каже, изгуби се, каже, нигде га нема.

З.П.: Нама то било занимљиво. И сад ми се коса (смех) диже кад се сетим.

(1.4) З.П.: Каже, ја на горе, нешто ме, каже, опстони, нити ја знам где идем више, нити знам где кроз неке грање.

Чињеница да Есад, без обзира на своју велику сумњичавост и инсистирање на рационалним објашњењима, ипак време посвећује и предањима, памти их, преноси, критички преиспитује, даје нам наду да ће предања и даље живети, без обзира на степен веровања у њих, макар као поетско знање, важна људима ради одржавања духовног континуитета с прецима, ради приснијег односа с домаћим крајем и његовим особеностима (Bošković-Stulli 1975: 128).

Закључне напомене

У анализираном материјалу традиционалне елементе пронашли смо пре свега у структури предања и елементима фабуле. Испоставља се да се традиционално значење најбоље задржало склопу приказивања хронотопа. Места дешавања су врло прецизно наведена, неретко су дата и додатна објашњења истраживачу како тачно доћи до њих. Места где се дешавају необични догађаји, поменута у предањима, налазе се у непосредном окружењу казивача и чине неодвојиви део свакодневног простора у коме они пребивају. Симболична значења простора и времена се не објашњавају додатно, већ се подразумевају и у њих и око њих смештају се ликови предања и лични доживљаји.

У поређењу с традиционалном фолклорном грађом, много промена смо уочили на плану односа саговорника према истинитости. Промене у степену веровања уочљиве су у личним ставовима казивача и публике, али су у формулама веродостојности задржани текстуални сигнали веровања. С тим је повезано изражавање дистанце у односу на исприповедани догађај. Како је у литератури примећено, „показивање дистанцираности више овиси о профилу самога казивача, његову односу према демонолошким предајама него о његову подријетлу, пребивалишту, доби или образовању (образовање тек припомаже у проширењу исказа дистанцираности или тражењу учених паралела)“ (Rudan 2016: 95).

Знатна промена запажа се и на плану дужине предања – оно се скраћује. Она је могла да настане под утицајем савременог, убрзаног начина живота и тежње ка делотворној комуникацији и концизном приповедању, али исто тако треба имати у виду и конкретан контекст разговора у коме су предања снимљена. Већина забележених предања је краћа и фрагментарна. Предања углавном почињу *in medias res*, а наратија догађаја који им претходе или следе није развијена.

Разговор који смо снимили на терену може се окарактерисати као у потпуности успело оживљавање и рекреирање традиционалног

окупљања ради казивања. У њему препознајемо четири функције предања о којима говори Евелина Рудан. Предања преносе „конкретно знање које може бити од конкретне помоћи“, или опште знање „као вид упознавања, постојања и дјеловања наднаравнога“ (Rudan 2016: 95) (не треба бити сам ноћу на путу, не смеју се скрнавити табуисана или света места). Стабилни поступци и формуле позивања на претке и изражавања колективних веровања омогућавају да опстане и важна функција предања да чувају локалну и породичну традицију и одржавају континуитет с прецима.

Из коментара публике, њиховог учешћа у приповедању, ставова и размишљања казивача, као и невербалних знакова и тренутака тишине, чуђења или изненађења, јасно је да је традиција приповедања и даље жива, а да предања и даље има ко да приповеда, али и да чује, преноси и чува, „градећи тако хоризонт смисла и времена“ (Marks 2015: 206). Промене и одлике савремености које примећујемо у предањима не нарушавају суштину предања и њихов дух, већ само показују начине на које традиција опстаје и спаја прошлост, садашњост и будућност.

Библиографија

- Антонијевић, Д. (1994). Демонолошка предања: фантастика у традицијском причању. *Гласник Етнографског института САНУ*, XLIII, 85–100.
- Ђорђевић Белић, С. (2007). Етиолошка предања о настанку голубачке мушице из околине Неготина: творбени потенцијал архитекста. *Књижевност и језик*, LIV(3–4), 261–279.
- Ђорђевић Белић, С. (2013). Савремена теренска истраживања традицијске културе: демонолошко предање. У: З. Карановић и Ј. Јокић (ур.), *Савремена српска фолклористика 1*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 233–251.
- Јовић, Д. (2014). „Ја како знам, тако ћу да причам“: Поетика казивања предања на примерима варијаната о манастиру Брадачи. У: Б. Сувајђић и Б. Златковић (ур.), *Промисљања традиције – Фолклорна и литерарна истраживања. Зборник радова посвећен Миријани Дрндарски и Ненаду Љубинковићу*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 259–277.
- Јовић, Д. (2017). Приче и причања о породичним проклетствима. У: Б. Сувајђић и Б. Златковић (ур.), *Савремена српска фолклористика IV*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 343–359.
- Кулишић, Ш., Петровић, П. Ж. и Пантелић, Н. (1998). *Српски митолошки речник*. 2. допуњено издање. Београд: Етнографски институт САНУ, Интерпринт.

- Марковић, С. (2012). Тематско-мотивска основа културно-историјских предања из Левча и њихове жанровске особености. У: Z. Karanović i Willem de Blécourt (ур.), *Belief Narrative Genres / Жанрови предања / Жанры преданий*. Нови Сад: Филозофски факултет, 187–196.
- Милошевић-Ђорђевић, Н. (2000). *Од бајке до изреке. Обликовање и облици српске усмене прозе*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милошевић-Ђорђевић, Н. (2014). Реторика истине у српским историјским предањима, *Глас САНУ CDXXI*, Одељење језика и књижевности, књ. 29, 1–9.
- Поповић, Д. (2012). Прилеже мрак на планине: прилог проучавању времена у демонолошким предањима. У: Z. Karanović i Willem de Blécourt (ур.), *Belief Narrative Genres / Жанрови предања / Жанры преданий*. Нови Сад: Филозофски факултет, 101–111.
- Раденковић, Љ. (2011). О једном општесловенском фолклорном мотиву: јагње/јаре на путу у демонолошким предањима. У: Ј. Делић и А. Јовановић (ур.), *Језик, књижевност, култура. Новици Петковићу у спомен: зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 365–375.
- Рашковић, Д. (2002). Митови и легенде о археолошким налазиштима и споменицима у крушевачком окружју, *Митолошки зборник* 5, 207–228.
- Самарџија, С. (1997). *Поетика усмених прозних облика*. Београд: Народна књига.
- Толстој, С. М. и Раденковић, Љ. (ур.) (2001). *Словенска митологија, енциклопедијски речник*. Београд: Zepter Book World.
- Вошковић-Stulli, М. (1975). *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost.
- Вошковић-Stulli, М. (1997). *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Glassie, Н. (1987). Editor's Page: Folklore and History. *Minnesota History*, 50(5), 188–192. <https://www.jstor.org/stable/20179025>
- Karanović, Z. (1987). Univerzalne dimenzije predanja kao kategorije usmene proze, *Polja*, XXXIII(340), 222–223.
- Marks, Lj. (2010). Osobit i samosvojan svijet usmene predaje: stara i nova čitanja. *Narodna umjetnost* 47(1), 393–420.
- Marks, Lj. (2015). „Znaš, bilo je to...“. Povijest, vrijeme i krajolik u predajama iz Slavonije. *Narodna umjetnost* 52(2), 195–213.
- Oring, E. (2008). Legendry and the Rhetoric of Truth. *The Journal of American Folklore*, 121(480), 127–166. <http://www.jstor.org/stable/20487594>
- Piše, М. и Драžета, В. (2018). Prostorni aspekti demonološkog predanja iz istočne Srbije: etnografski primeri i analiza. *Antropologija*, 18(2), 9–28.

Прилог

Митолошко-демонолошка предања

1.1. Јаре на путу

Е.П.: Логика нека коју сам ја научио са археолозима годинама дружећи је да је увек када се речно корито посматра и гледајући низводно, увек са леве стране је гробље, а са десне је тај град, насеље и тако даље...

С.С.: Мхм.

Е.П.: Што би ту гледано, низводно, Рибарска река, управо постоји могућност да се ето прихвати да је ту био тај Бошковац. Са леве стране је јаре... (С.П.: Да) ...приказивање, гробље, од Слончетове куће, мало више, између Слончетове куће... (С.П.: Да, да, горе, овде) И викендице, има онај превој... (С.П.: Да) И све ту. Има овај гробље. Они сви причају да је неки ... Славко, поштар и овај, деда чувао овце, песковито, он сад... (кашаљ) Штап поткопа, изврне плочу надгробну, у ту рупу у коју је ископао штапом и врати онај песак у земљу да би догодине свуда било ливада... Да би имао овце да напаса и тако даље.

(смех)

Е.П.: Да је само тај Чуке, њихов предак, уништио гробно налазиште, имају у још неколико у оним... Ух, ух, ух, како се зове, међа, овај, оно где има растиња, и тако има тих гробних још неколико места. Али, он, гроб, дваес, тријес, педесет гробова, за неки период, десет-дваес година, док је био чобанин чувао овце, два, три...

З.П.: Да, он...

Е.П.: ...по пет годишње сахранио, затрпао у, у...

С.С.: А баш на том месту где је било гробље, ту виђају?

Е.П.: Ту су виђали...

С.С.: Аха.

Е.П.: Ово јаре, ови деведесетих година, кад био турнир горе у Гревцима.

С.П.: Добро, с тим што...

Е.П.: Али, каже, они потврђују истинитост своје приче. Кажу, детско ново бицикло купио. Био са новим бициклом. И, каже, ту, нашли смо га, кад је нестало јаре ту он поред пута стоји и монтира ланац и то бицикло тако да, односно...

С.П.: Нешто га спопало.

Е.П.: Да је вероватно он, или се уплашио, или да је, ето, та приказа да му је и (смех) скинула сами ланац...

(смех)

Е.П.: Са бицикла...
 З.П.: Нама, покојни...
 Е.П.: Говорим о...
 С.П.: Да, да, да.
 Е.П.: Њиховом виђењу...
 С.П.: Да.
 Е.П.: Они су својим очима то видели.

1.2. Тајанствени доживљај 1

З.П.: А, овај, њојзи мајки отац, Лала. Ааа, стар човек, нормално, не-
 кад су они ишли колима за Крушевац и...
 С.П.: Чезе...
 З.П.: И, доле где смо попис, где је оно циганско гробље...
 Е.П.: Знам.
 З.П.: Са оне стране, између њега и цркве у Коњух.
 Е.П.: Добро, Светог Мине, да.
 З.П.: Ту, каже... чује се као да прође неки талас, ваздух, нешто ууу!
 (пригушен смех)
 З.П.: Каже, краве стану одједном, каже, стану краве док та олуја
 прође и каже...
 Е.П.: Да, да, да.
 З.П.: Тако причали, то сам, као дете, можда се и ти сећаш (обраћа
 се супрузи), кад причали ови наши стари, знаш. Сад, ми то ниједан не
 може да потврдимо, али ја се сећам кад су причали, знаш.
 Е.П.: И још једну сам тако ту легенду забележио.
 З.П.: Шта знам.

1.3. Виле на језеру

Е.П.: У делу села овде... Овде, овде, овде, коме то припада, Вељко-
 вићима, где су Вељковићи ту је постојало језеро. И, извесна баба Пела
 имала је своју кућу, кошару, близу језера. И, каже, она је обавезно, сваке
 вечери на врби остављала огледало и чешаљ и виле које су из језера
 излазиле ноћу или долазиле на језеро да се умивају, да играју коло, да...
 Ту им је било место, састанак, да имају чешаљ, да се улепшају и тако да...
 (пригушен смех)
 Е.П.: Та баба Пела, Шиљеовчанка. Међутим, истина је, ено вода,
 малтене испод оног раса што продаје дечко, она површинска, оно само
 ископано већ, ова од Гилета учитеља што узео Белић, твој школски друг.
 З.П.: Мхм, знам.
 Е.П.: Више пута, ено, нема...
 З.П.: Знам.

Е.П.: Нема дваес, триес сантиметара

З.П.: ...воде...

Е.П.: Скинуо један риљач, евентуално два и вода... То је било некада ту језеро и тако даље... И баба Пела, огледало, чешаљ и улепшавање. (смех)

1.4. Тајанствени доживљај 2

З.П.: Е, а сад ћу ти кажем нешто невезано с тим. Кад смо радили, ја сам радио у Комунално, и радио из Каоника, онај З.П., сад што је с њим, није ни битно, овде, према Јошје, па тамо лево и десно...

Е.П.: Аха.

З.П.: И радио Ћирић бураз.

Е.П.: Добро.

З.П.: Радио, мислим, у Комунално. И, сад, они се дружили, они, ишли Панић код њега, из Каоника онам, и сад неки, неко, неком приликом, иш'о он код њега па требао да се врати увече код куће, ноћу. Про...

М.П.: Про...

З.П.: А, неће он праву истину да каже. А, оно је била нека прича, то дугачко трајало. И, кад се он враћао туда, колико сад то било сати, не знам, ал неће он да каже праву истину, знаш. Па, нормално, да л' га стра, да л' га срамота.

Е.П.: Добро, да, да.

З.П.: И, он, каже, причао у то време. Срамота га да прича, знаш како. То, то мало и дође незгодно. Знам кад је била та афера, ми ће те пошаљемо у коли... па, да л' ће се вратиш сутра. И он је сутрадан дошо на поса и каже сео, кад прошло оно конак, Свету Мину.

М.П.: Свету Мину.

З.П.: Каже, ја на горе, нешто ме, каже, опстони, нити ја знам где идем више, нити знам где кроз неке грање. А, стварно има неке огреботине. Сад, да л' је он пао са бицикле...

М.П.: Причао, причао дечко да...

З.П.: Сад не... Сад ми, па ти си био пијан и ако си пао с бицикле па си се мало. А кој те верује... Ми се шалимо.

Е.П.: Да.

З.П.: И он каже, цео ноћ ме нешто, негде терало. Ишо сам, где сам иш'о и где сам прошло, немам појма. Углавном, кад почели петлови да певу ја сам се нашо негде, горе, изнад, изнад Петровицке куће, и ту, каже, ја, где се сад ово налазим, знаш...

Е.П.: Да, да, да...

З.П.: И он се некако опасуљио.

М.П.: И више никад није каже ишо...

З.П.: Више не идем, каже.

М.П.: Није 'тео, овде причао.

З.П.: То код наше куће причао.

Е.П.: То је уклето место у сваком погледу.

З.П.: Кажу.

Е.П.: Па то та црква јесте много загонетно место у сваком погледу.

Ту има, ту има одма' мало од цркве.

З.П.: То причао он.

Е.П.: Шумарак.

С.С.: А где је то? Мислим, црква је још увек...

Мил. Панић: У Каонику?

С.С.: Аха.

Е.П.: Па, ту је одмах поред пута, видећете.

С.С.: Аха.

1.5. Крађа надгробне плоче

Е.П.: Свети Мина. Црква је ту.

М.П.: Кад излазите одавде па са десне стране, поточе...

С.С.: Аха.

Е.П.: После неколико десетина метара постоји шумак и гробови, још из римског времена. Али, ти гробови из тог римског времена или можда пре. Али, народ обично то приписује Римљанима. И, ако је тачно, значи то је први, шести век тако даље. Али, можда и старије, можда и млађе. Можда и средњи век, Лазарево време. Али, у сваком случају, то су исцела они облаци, камење, плоче надгробне које су два метра, можда пет-шест сантиметара мање, али два, два и десет -- огромне. И кажу да човек из Каоника... Сиротиња је дуго било, има и данас сиротиње доста, није имао новац да купи туру песак, па цеменат, па не знам шта, па да уреди стазу, степенице код куће и узме са гроба ту плочу једну и дотера, оно велико, и као газиште испред куће. И, каже, исти је сан сањао, малтене сваку ноћ. Дође у сну исти лик: „Узео си ми кућу, врати ми кућу. Узео си моју кућу, врати ми кућу” – и човек почиње да луди. Устаје, веже краве, враћа плочу одакле је узео, на место где је. И, никад, каже, више није сањао, нит' се појавио тај лик у сну.

(пригушен смех)

Е.П.: Тако да...

М.П.: Ма, мора да има нешто, нешто се дешава.

Е.П.: Па, људи такве приче причају.

З.П.: Да. Сад ми ниједан не може то да потврди...

1.6. Тајанствени доживљај 3

Е.П.: Сад шта има у томе и како је, то је... Али, многи причају, и колима, и пешака, и каруцима и било како, тај пут од Банчине куће, па овамо, ајде, све овамо до ових кућа у Равцу доле је загонетан, да је свако ту преживео нешто и видео нешто и тако...

М.П.: Па, јесте, ја знам, мени та покојна баба Деса кад причала, каже, тера, каже, идемо с краве за Крушевац. Тад се ишло и ово. И, каже, само има да видиш, каже бело, каже, ово. Као оно човек иде и загрнут у чаршав. И идеш, иде, и одједаред, каже, изгуби се, каже, нигде га нема.

Е.П.: Да, да.

З.П.: Па, то баба причала.

М.П.: Баба Деса причала.

З.П.: Нама то било занимљиво. И сад ми се коса (смех) диже кад се сетим.

М.П.: А ми у то време несмо баш нешто много.

З.П.: Ма, нисмо...

М.П.: Треба да се задубиш у то, па да...

(смех)

Е.П.: Да, да, да.

Мил.П.: Да, али је свакако занимљиво.

М.П.: И тако.

Е.П.: Испаде да ће чика и стрина лепше ове...

(смех)

Е.П.: Анегдоте да испричају...

М.П.: Ма, није.

(смех)

З.П.: Тако смо чули.

Е.П.: Па, добро, па, наравно, не мож' се прича нешто што се није чуло.

(смех)

М.П.: Што се није чуло. (смех)

З.П.: Ми причамо он што нама причали, а то сад нема везе с тим.

1.7. Надгробна плоча која лечи

Е.П.: И... Не знам, ти можда ниси чуо, ил' причала баба Деса. На Ђуковцу је постао, постојало гробно место где су бабе када децу заболи стомак водиле да се испод те плоче или је постојала жила нека, поред дрво да се провлаче и, каже, ту провуку дете и престане стомак да га боли.

С.С.: То на гробном месту?

Е.П.: Да.

С.С.: Мхм.

Е.П.: Нама баба то није причала, додуше, могуће да је било.

М.П.: Можда, можда су они причали, него оно кад те не интересује, оно кад си млад кад...

(смех)

1.8. Уништено Гробљиште

Е.П.: И у Зебици, у оближњем селу овде по овом принципу леве и десне стране, низводно Срдњаљском реком је стари град, Драшковац, а са леве стране је било Гробљиште, значи, које је нажалост уништено после Другог светског рата. Шиљеговчанин, Никола Тасић, то је Исидору учитељу отац, јер се њему и унук исто зове Никола Тасић.

С.П.: Никола, аха.

Млм.П.: Стари опанчар јесте.

Е.П.: Да он је исеко то гробље преко пута Драшковца у Зебици и узидео у своје темеље. И све до данас ето тако да та породица малтене је нестала уништила се...

Млм.П.: Ено га онај и син, и син му умре млад.

Е.П.: И да је Боса, ни она није желела ту. Иако је она из Хрватске дошла, удала се ту и тако. Ослободила се, продала је ту кућу и и и, и сад је ту чувена руска лабораторија.

З.П.: Да да, Руси...

С.С.: Шта је то?

Е.П.: Иван Грохов.

З.П.: Чувени доктор, руски.

С.С.: Аха, то сам видела на вестима...

Е.П.: Тако, он је у тој кући, а ето нажалост та кућа је...

Млм.П.: Чекај, он је само изнајмио, то беше купљено?

Е.П.: Да, изнајмљује.

Contemporary Field Records of Mythical-Demonological Legends from Veliki Šiljegovac (Kruševac Municipality), Serbia

Sonja Stojanović

Summary

Using the material gathered in field research in Veliki Šiljegovac (Kruševac), the author analyses mythical-demonological legends. The focus of the paper is on discovering the intersection of traditional and contemporary narratives. Traditional elements are primarily found in the narrative structure and in the elements of plots. Unexpectedly, the chronotope is found to be a segment of tradition in which the traditional meaning is best preserved. Most changes are located in the interlocutor's attitude towards truthfulness. Although changes in the degree of belief are noticeable in the personal attitudes of the narrator and the audience, they are retained on a formal level, in credibility formulas. Given that the element of belief in the truth of the story is still part of the internal form, the subjective attitude of the narrator is not of great importance for the outlook of the entire genre. A change that is also noticeable and that has probably occurred under the influence of the modern way of life and storytelling is a change in the length of the legends. Namely, most of the recorded legends are shorter and fragmentary. From the comments of the audience, their participation in the narration, the narrator's attitudes and thoughts, as well as non-verbal signs, and moments of silence, wonder or surprise, it is clear that the tradition of storytelling is still alive even though some of the elements of the traditional legends have changed through time.

Key words: Serbian folk literature, mythical-demonological legends, field research, Veliki Šiljegovac (Kruševac, Serbia), contemporary storytelling, rhetoric of truth.

мсп Соња Стојановић, студенткиња ДАС
Универзитет у Београду, Филолошки факултет
Е-пошта: sonjastojanovic1993@gmail.com

Примљено: 15. 9. 2022.
Прихваћено: 20. 12. 2022.